

ISSN 0352-6844 / UDK 7 (5)

Зборник Матице српске за ликовне уметности

45

Уредништво

АЛЕКСАНДАР КАДИЈЕВИЋ, главни и одговорни уредник
(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

КОКАН ГРЧЕВ

(Источномедитерански универзитет Фамагуста – Одељење архитектуре)

МИОДРАГ МАРКОВИЋ

(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

ЛИДИЈА МЕРЕНИК

(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

НЕНАД МАКУЉЕВИЋ

(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

ИВАН СТЕВОВИЋ

(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

РУДОЛФ КЛАЈН

(Универзитет Сент Иштван, Будимпешта)

БИСЕРА ПЕНЧЕВА

(Универзитет Стенфорд, САД)

АЛЕКСАНДАР ИГЊАТОВИЋ

(Универзитет у Београду – Архитектонски факултет)

СРЂАН МАРКОВИЋ

(Универзитет у Нишу – Факултет уметности)

ДРАГАН ДАМЈАНОВИЋ

(Свеучилиште у Загребу – Филозофски факултет)

НОВИ САД

2017

САДРЖАЈ — CONTENTS

ЧЛАНЦИ, РАСПРАВЕ, ПРИЛОЗИ
ARTICLES, TREATISES, CONTRIBUTIONS

1. Olga Z. Špehar, HOME FOR ETERNITY. A POSSIBLE INTERPRETATION OF THE LATE ROMAN TOMB PAINTINGS FROM BEŠKA
Олга З. Шпехар, КУЋА ЗА ВЕЧНОСТ. МОГУЋА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА КАСНОАНТИЧКЕ ГРОБНИЦЕ ИЗ БЕШКЕ 13
2. Branka Ć. Vranešević, RETHINKING DECORATION: ORNAMENTS ON EARLY CHRISTIAN FLOOR MOSAICS
Бранка Ч. Вранешевић, ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДЕКОРАЦИЈЕ: ОРНАМЕНТИ НА РАНОХРИШЋАНСКИМ ПОДНИМ МОЗАИЦИМА 25
3. Милош М. Ћипранић, АРХИТЕКТОНСКЕ ЕКФРАСЕ И ТОПОС НЕИЗРЕЦИВОСТИ
Miloš M. Ćipranić, ARCHITECTURAL EKPHRASES AND THE TOPOS OF INEFFABILITY 37
4. Иван Д. Стевовић, КОТОР У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ: АУТОРИТЕТ ТРАДИЦИЈЕ ИЛИ МАГЛИНЕ ИСТОРИЈЕ?
Ivan D. Stevović, KOTOR IN THE EARLY MIDDLE AGES: AUTHORITY OF TRADITION OR MISTS OF HISTORY? 55
5. Татјана А. Стародубцев, ОГЛЕД О СЛИКАНИМ КАЛЕНДАРИМА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ И ЊИХОВИМ ПИСАНИМ ИСТОЧНИЦИМА. ПРИМЕР МЕСЕЦА СЕПТЕМБРА
Tatiana A. Starodubtsev, A STUDY ON SERBIAN MEDIEVAL PAINTED CALENDARS AND THEIR WRITTEN SOURCES. AN EXAMPLE OF THE MONTH OF SEPTEMBER 71
6. Јелена Б. Ердeљан, МОТИВ ЧАСНОГ КРСТА И ДРВЕТА ЖИВОТА У ВИЗУЕЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ У СТУДЕНИЦИ
Jelena B. Erdeljan, THE MOTIF OF THE HOLY CROSS AS THE TREE OF LIFE IN THE VISUAL IDENTITY OF THE CHURCH OF THE VIRGIN IN STUDENICA 93
7. Софија В. Мереник, ВЛАДАРСКИ ПОРТРЕТИ У ЗИДНОМ СЛИКАРСТВУ СРПСКЕ ВЛАСТЕЛЕ У ДОБА НЕМАЊИЋА
Sofija V. Merenik, ROYAL PORTRAITS IN WALL PAINTINGS OF SERBIAN NOBILITY AT THE TIME OF THE NEMANJIĆ DYNASTY 103

8. Andrijana I. Golac, THE REPRESENTATION OF SAINT NICHOLAS THE MONK AND FORMER SOLDIER IN THE MONASTERY OF ZRZE Андријана И. Голац, ПРЕДСТАВА ПРЕПОДОБНОГ НИКОЛЕ МОНАХА И БИВШЕГ ВОЈНИКА У МАНАСТИРУ ЗРЗЕ	127
9. Горан Ж. Комар, НОВООТКРИВЕНИ СРЕДЊОВЈЕКОВНИ ЦИРИЛИЧКИ НАТПИС У ПОДРУЧЈУ НАСЕЉА СЕЛА КОД КАЛИНОВИКА Goran Ž. Komar, NEWLY DISCOVERED MEDIEVAL CYRILLIC INSCRIPTION IN THE AREA OF SELA NEAR KALINOVIK	143
10. Марко Ж. Катић, ТИПОЛОГИЈА ИКОНА <i>ЈЕРУСАЛИМА</i> Marko Ž. Katić, THE TYPOLOGY OF THE SO-CALLED <i>JERUSALEM</i> PAINTINGS	151
11. Љилјана Н. Стошић, О БОКОКОТОРСКИМ ИКОНАМА ИЗ НЕКАДАШЊЕ ПРИВАТНЕ КОЛЕКЦИЈЕ ДР БЛАЖА КУСОВЦА Ljiljana N. Stošić, ABOUT THE ICONS FROM ВОКА КОТОРСКА FROM THE FORMER PRIVATE COLLECTION OF DR. BLAŽO KUSOVAC	167
12. Марина Љ. Матић, ИКОНА <i>БОГОРОДИЧИНОГ ПОКРОВА</i> ИЗ МАНАСТИРА САВИНА Марина Љ. Матић, ИКОНА <i>ПОКРОВА БОГОРОДИЦЫ</i> ИЗ МОНАСТЫРЯ САВИНА Marina Lj. Matić, ICON OF <i>THE PROTECTION OF THE MOTHER OF GOD</i> FROM THE SAVINA MONASTERY	181
13. Вук Ф. Даутовић, О АНТИМИНСУ АРХИЕПИСКОПА БЕОГРАДСКОГ И МИТРОПОЛИТА СРБИЈЕ МИХАИЛА (ЈОВАНОВИЋА) Vuk F. Dautović, ON THE ANTIMENSION OF THE ARCHBISHOP OF BELGRADE AND METROPOLITAN OF SERBIA МИХАИЛО (JOVANOVIĆ)	189
14. Ана М. Самарџић, МОТИВ ВИЛЕ ИЗМЕЂУ КЛАСИЧНЕ И НАЦИОНАЛНЕ СИМБОЛИЧНЕ ФИГУРЕ У СРПСКОЈ УМЕТНОСТИ XIX ВЕКА: НАСЛОВНА СТРАНА ЧАСОПИСА <i>НЕМАЊА</i> ИЗ 1887. ГОДИНЕ Ана М. Samardžić, MOTIVE OF A FAIRY BETWEEN CLASSICAL AND NATIONAL SYMBOLIC FIGURE IN NINETEENTH CENTURY SERBIAN ART: COVER OF <i>NEMANJA</i> MAGAZINE FROM 1887	205
15. Јована М. Николић, МИТОЛОШКЕ ТЕМЕ У СЛИКАРСТВУ ГИСТАВА МОРОА Jovana M. Nikolić, MYTHOLOGICAL THEMES IN PAINTING OF GUSTAVE MOREAU . .	217
16. Марија К. Покрајац, ДАНИЛО ВЛАДИСАВЉЕВИЋ: АРХИТЕКТ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК Марија К. Покрајац, ДАНИЛО ВЛАДИСАВЉЕВИЋ: АРХИТЕКТА НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК	229
17. Aleksandar Đ. Kadjević, ABOUT TYPOLOGY AND MEANING OF THE SERBIAN PUBLIC ARCHITECTURAL MONUMENTS (19–20 TH CENTURIES) Александар Ђ. Кадијевић, О ТИПОЛОГИЈИ И ТУМАЧЕЊУ СРПСКИХ ЈАВНИХ СПОМЕНИКА (XIX–XX ВЕК)	243
18. Игор Б. Борозан, ПОЛИТИЧКА ИКОНОГРАФИЈА И СКУЛПТУРА У СЛУЖБИ МЕМОРИСАЊА НАРОДНОГ КРАЉА: СПОМЕНИК КРАЉУ ПЕТРУ I КАРАЂОРЂЕВИЋУ У БИЈЕЉИНИ Igor B. Borozan, POLITICAL ICONOGRAPHY AND A SCULPTURE SERVING THE MEMORY OF THE FOLK KING: MONUMENT TO KING PETAR I KARAĐORĐEVIĆ IN BIJELJINA .	249

19. Злата М. Вуксановић Мацура, Ангелина Ж. Банковић, ПЛАНИРАНИ И ГРАЂЕНИ БЕОГРАД; ЗБИРКА ПЛАНОВА МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА Zlata M. Vuksanović Macura, Angelina Ž. Banković, PLANNED AND BUILT BELGRADE: MAP COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM	267
20. Синиша С. Прванов, ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ВИЈЕТНАМСКЕ КУЋЕ У НИЗУ Siniša S. Prvanov, CONTRIBUTION TO THE STUDY OF VIETNAMESE ROW HOUSE . . .	281
21. Драган Д. Чихорић, ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЛИКОВНЕ ПЕДАГОГИЈЕ ДВАДЕСЕТИХ: РУЖИЧКИНА ПИСМА ТАБАКОВИЋУ 1922–1924. Dragan D. Čihorić, CONTRIBUTION TO THE STUDY OF FINE ART PEDAGOGY IN THE 1920S: RUŽIČKA'S LETTERS TO TABAKOVIĆ (1922–1924)	293
22. Iva S. Glišić, THE CRAZE AND MADNESS OF RUSSIAN FUTURISM Ива С. Глишић, ЗАНОС И ЛУДИЛО РУСКОГ ФУТУРИЗМА	303

ПРИКАЗИ
REVIEWS

1. Дубравка М. Прерадовић, <i>Giovanni Gasbarri: Riscoprire Bisanzio. Lo studio dell'arte bizantina a Roma e in Italia tra Ottocento e Novecento</i>	319
2. Јасмина С. Тирић, <i>Cecily J. Hilsdale: Byzantine Art and Diplomacy in an Age of Decline</i>	322
3. Марко Ж. Катић, <i>Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri / Kayseri with its Armenian and Greek Cultural Heritage</i>	325
4. Ekaterina Iu. Staniukovich-Denisova, <i>Юлия Клименко: Архитекторы Москвы. II. Э. Грабарь</i> .	327
5. Ангелина Ж. Банковић, <i>Angelina Milosavljević-Ault: Prezentacija i legitimacija vladara u dekoraciji renesansnog studiola</i>	330
6. Мирјана З. Ротер Благојевић, <i>Дубравка Ђукановић: Архитектура римокатоличких цркава Војводине од 1699. до 1939. године / Architecture of Roman Catholic Churches in Vojvodina from 1699 to 1939</i>	333
7. Владана Б. Путник Прица, <i>Изложба „Византијско грађињство као инспирација српских неимара новијег доба”</i>	335
8. Тијана С. Борић, <i>Срђан Марковић: Факултет уметности у Приштини – Звечан 1973–2013. Ликовни одсек</i>	338
9. Небојша М. Антешевић, <i>Zlatko Karač, Alen Žunić, Iva Körbler, Hela Vukadin-Doronjga i Toni Bešlić: Branko Kincl</i>	341
10. Александар Ђ. Кадијевић, <i>Aleksandra Stupar: Grad. Forme i procesi</i>	345
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	347
ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР	359
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	365
РЕЦЕНЗЕНТИ РАДОВА	373

Giovanni Gasbarri, *Riscoprire Bisanzio. Lo studio dell'arte bizantina a Roma e in Italia tra Ottocento e Novecento*, prefazione di Xavier Barral i Altet, Viella, Roma, 2015.

У новијим истраживањима византијске уметности историја византијских студија је тема која заокупља све већи број истраживача. Књига младог италијанског византолога Ђованија Газбаррија, проистекла из докторске дисертације одбрањене 2013. године на римском универзитету Сапијенци, прва је студија посвећена изучавању византијске уметности у Италији, прецизније у Риму на размеђи између XIX и XX столећа. Приступајући овој нимало једноставној теми, Газбарри је изабрао, рекли бисмо, методолошки најоправданији пут да сложена римску научну „сцену”, у периоду од уједињења Италије до почетка Великог рата, осветли кроз шест тематских студија.

На самом почетку свог рада Газбарри је реконструисао прве кораке у проучавању и дефинисању византијске уметности у Риму који су, посве логично, били у оквирима истраживања римске хришћанске археологије. Аутор је подвукао улогу протагониста римске школе хришћанске археологије Ђованија Батисте де Росија и Рафаела Кардучија, минуциозно анализирајући написе као и богату преписку Де Росија са бројним европским византолозима и значајним колекционарима, у којима се промишља византијска уметност. Доносећи живу слику међународне научне заједнице у то време

присутне у Риму, Газбарри је издвојио две личности чија је активност значајно допринела у истраживању византијског Рима – Луиса Дишена, дугогодишњег директора Француске школе у Риму, и језуите Хартмана Гризара, професора теологије на универзитету у Инзбруку. Аутор није изоставио ни савремену уметничку продукцију у Риму инспирисану Византијом, посебно сакралну архитектуру где је „византијски стил” преовладао и у избору пројекта за крипту папе Пија IX у Сан Лоренцо фуори ле муре.

У другом поглављу, чији је садржај сажет у наслову у облику питања *Хришћанско, лангобардско или византијско?*, Газбарри се посветио важном питању копија и фалсификата артефаката наводне византијске провенијенције који су у значајном броју фабриковани у Риму. Такав је пример тзв. *Константинине куће*, 1901. откупљене за збирку Британског музеја, која је у време када се појавила на тржишту изазвала праву пометњу међу истраживачима. Иако ју је знаменити Стшиговски прогласио аутентичном, убрзо се испоставило да је несумњиво реч о фалсификату. Аутор реконструише и једну од најзначајнијих римских епизода кривотворења тзв. „Светог блага Роси”, колекције више од педесет сребрних и златних предмета која се крајем XIX столећа нашла у центру интернационалне пажње. Остављајући по страни питање укуса епохе, Газбарри је кроз примере дилема и

недоумица изазваних атрибуцијом фалсификата показао процес формирања критичког и методолошког утемељеног приступа изучавању византијске уметности у Италији на самом прагу XX века.

У обимном трећем поглављу аутор је реконструисао место византијске уметности у италијанској историографији и посебно у стручним гласилима публикованим на размеђи два века, а посебно у *Архивио сџорико дел арџе*, првом италијанском часопису посвећеном искључиво историјскоуметничким истраживањима који је излазио од 1888. до 1898. године, и у његовом наследнику лапидарног наслова *Арџе*. Управо је у првом броју *Архивио сџорико дел арџе*, фински историчар уметности Јохан Јаков Тиканен објавио и данас значајну студију о односу иконографије сцена Постања на мозаицима Светог Марка и Котон Библије. Однос уредништва како према византијским темама тако и према иностраним истраживачима огледао се и у великом броју приказа публикација, најчешће из пера знаменитог Адолфа Вентурија, које су за тему имале средњовековну односно византијску уметност. Посебан одељак овог поглавља представља критички приказ места византијске уметности у Вентуријевој монументалној *Историји италијанске уметности*.

У наредном поглављу насловљеном *Савремена Византија. Конгреси, изложбе и изложба у Гротаферати* аутор минуциозно реконструше присуство истраживања византијске уметности на конгресима организованим у Риму. Византијске теме проналазиле су, истина скромно, своје место на конгресима посвећеним истраживањима Оријента и посебно хришћанске археологије, али су тек 1912. године по први пут у Италији биле укључене у рад једног искључиво историјскоуметничког конгреса, X Међународног конгреса историје уметности са темом *Италија и друге уметности*. Била је то прилика за познатог француског византолога Габријела Мијеа да представи своја рецентна истраживања Балкана и испита везе између фреско-циклуса Србије, Македоније и Косова и италијанске уметности XIV века. Једнако скроман као и број византолога на напред поменутих конгресима био је и број предмета византијске провенијенције на оновременим изложбама средњовековне уметности у Орвијету (1896), Торину (1898) и Сијени (1904. и 1912). Стога је још више вредан напор аутора да и њима посвети странице свог рада. Мада се у литератури најчешће среће податак да је прва изложба посвећена искључиво византијској уметности била она организована у Паризу 1931. године, Газбари скреће пажњу на чињеницу да би примат требало дати изложби *Итали-византијска уметност* одржаној у Опатији Светог Нила у Гротаферати током 1905. и 1906. године, у оквиру прославе деветстогодишњице оснивања манастира. Концепт ове изложбе те имена и догађаји везани за њену организацију на сликовит начин илуструју интерпретацију и рецепцију византијске уметности као и ниво византијских студија у италијанској средини на почетку XX века.

Један од најзначајнијих протагониста изложбе у Гротаферати и аутор њеног каталога био је Антонио Муњоз, коме је посвећено пето поглавље књиге насловљено *Портрети византолога у младости*. Газбари критички реконструше библиографију овог историчара уметности данас познатијег по каријери везаној за заштиту и руковођење културним добрима Рима у време Мусолинијевог режима, него као истраживача византијске уметности. У кратком временском периоду омеђеном с једне стране изложбом у Гротаферати и објављивањем монографије посвећене чувеном пурпурном кодексу из Росана 1907. године, односно каталогом колекције Строганоф из 1911. године с друге стране, Муњоз се посветио истраживању византијске уметности са свом младалачком страшћу показујући ванредно широко познавање материје и сувремене библиографије. Истраживањима Византије вратио се накратко и без значајних резултата приликом првог и другог византолошког конгреса, у Букурешту и у Београду.

Прекретницу у приступу и изучавању византијске уметности у Риму означило је откриће неколико ванредних сликарских целина које су упркос својој фрагментарности допринеле да се дефинише односно редефинише профил „византијског Рима”. Пре свих то су фреске Санта Марија Антикве на Римском форуму и Сан Саве (1900–1901) на Авентину, на којима су се нашла нова иконографска решења, али пре свега бројни натписи на грчком језику који су омогућили лакше датовање и атрибуцију сликарства папама источног порекла. Тим открићима посвећено је последње, шесто поглавље Газбаријеве књиге. Аутор реконструше догађаје непосредно у вези с тим неупоредним

открићима, сувремену библиографију као и питања и проблеме које су ти фреско-ансамбли покренули, пре свега иконографска, међу којима питање порекла иконографије Богородице на трону у владарском орнату на чувеном „палимпсет” зиду Санта Марије Антикве ни до данас није довело истраживаче у сагласје.

Завршни одељак шестог дела своје књиге Газбари је посветио Владимиру де Гринајсену, историчару уметности руског порекла чија је научна активност током прве две деценије претходног столећа била везана за Рим, а који је „из необјашњивих разлога остао на маргини савремених истраживања”. Аутор прве монографије посвећене Санта Марији Антикви објављене 1911. године је за разлику од Јозефа Вилперта, знаменитог немачког археолога, у њеној вишеслојној фреско-декорацији видео утицаје са Истока. Захваљујући педантној реконструкцији Гринајсенових римских година и у том времену насталих научних радова, методолошке премисе и тумачења овог „готово протоиколога”, како га Газбари дефинише, актуелизовани су у тренутку када су фреске цркве на Римском форуму поново у центру пажње, будући да су након дугогодишње рестаурације коначно доступне истраживачима и широј публици.

Књига се закључује епилогом са сведеном али прегледном сликом византијских студија у Италији током фашистичког периода, са акцентом на Међународни конгрес византолога који се 1936. године одржао у Риму.

Газбари је себи ставио у задатак историјско-критичку реконструкцију студија посвећених византијској уметности у Риму и шире у Италији у времену док се византологија конституисала као научна дисциплина на европским универзитетима и посебно у тренутку када је дилема „Orient oder Rom” снажно одјекнула у истраживачкој заједници. Аутор је са много луцидности и изнад свега са завидном ерудицијом и ванредним познавањем библиографије успео да идентификује питања и протагонисте посвећене „византијском питању”, што све заједно његову књигу чини узорном и инспиративном научном студијом.

*Дубравка М. Прерадовић, независни истраживач
Лион, Француска
dubravka.preradovic@gmail.com*